

IBDIS

We know
books

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Iorga Nicolae, Antipa Grigore

**CAROL I – pagini loiale, mărturii inedite/ Nicolae Iorga;
Grigore Antipa – București: Paul Editions, 2022**

ISBN: 978-606-9703-62-5

Tehnoredactare: *Paul Editions*

Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Casa Presei Libere 1, corp C1, Sector 1, București

www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,

vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

NICOLAE IORGA GRIGORE ANTIPA

CAROL I

pagini loiale, mărturii inedite

*Lucrare coordonată de Mihaela Enache și
Nicoleta Monoran*

Paul Editions

CUPRINS

Nicolae Iorga

Sensul tradițional al Monarhiei.....	5
Pagini loiale despre Regele Carol I.....	25
Comemorarea de la Teatrul Național.....	36
Despre Regele Carol (din revistele și foile vremii).....	51
Testamentul Regelui Carol.....	71
Politica externă a Regelui Carol I	105

Grigore Antipa

Amintiri despre Regele Carol I.....	313
-------------------------------------	-----

1934

PROFESOR N. IORGA:

SENSUL TRADIȚIONAL AL MONARHIEI

Onorat Auditoriu,

Nu cred că domnul Fotino a rugat să vină obișnuitul public foarte distins, dar foarte restrâns care ascultă conferințele noastre pentru a se lămurii asupra necesității monarhiei. Nu este nevoie de niciun fel de lămurire în această privință. Între poporul românesc așa cum este, și cum s-a dezvoltat de-a lungul secolelor și între așezământul acesta al monarhiei este o legătură indisolubilă. A aduce în discuție monarhia, aceasta o poate face numai cineva cu desăvârșire ignorant, cineva lipsit de bun simț, de o ambiție bolnavă sau cineva care călărește pe nori, ceea, ce nu înseamnă că nu avem și noi câțiva oameni care călăresc pe nori, dar aceste cavalcade n-au niciun fel de importanță. Amatori serioși de republică n-au fost în țara aceasta niciodată, fiindcă republica nu este o formă pe care s-o poți alege în locul altei forme, discutând chestiunea în abstract. Republica este un lucru care se alcătuiește undeva, la o anumită dată, din cauza unui anume concurs de împrejurări. Dacă ia cineva toate republicile de acum, în afară de republicile de după război, pe care le putem cerceta, pentru ca să vedem câte rămân și câte nu pot rămâne, dar republicile celelalte, care n-au avut nevoie de starea de spirit bolnavă de după război și de improvizațiile pe care un vânt le aduce și un alt vânt le înlătură, republicile care vin din dezvoltarea organică a unui popor, acestea se pot explica foarte bine prin trecutul popoarelor care au această formă de cărmuire.

De exemplu, America de Nord este o republică, dar evident că este o republică fiindcă ea s-a întemeiat pe gol, s-a întemeiat pe lipsa completă a oricărei vieți istorice. Oameni veniți din deosebite părți, pe care îi atrăgea numai spiritul de aventură și pe care i-a legat, pe urmă, numai dorința de muncă, de muncă

roditoare, popor care nu are vechime, înconjurat de mare, de hotarul mexican, care, și ce se găsește sub hotarul mexican, nu poate constitui un vecin periculos. Pentru o formație de Stat așa de întinsă și de puternică precum sunt Statele-Unite foarte multă vreme niciun fel de tendință militară, niciun fel de neliniște interioară provocată de luptele dintre clase, fiindcă, și dacă vine cineva din Europa cu spirit de clasă, în America îl pierde destul de repede; este o muncă așa de intensă, care stoarce toate puterile și care răpește oricui puțința de a se gândi la altceva decât la acea muncă și la ceea ce poate procura munca.

Vedeți dumneavoastră, doctrinele socialiste, comuniste, pătrunzând în America, n-au avut niciun fel de viitor. Ajunge, la New-York, unde este atâta lume săracă, ajunge poliția cu câteva mii de tancuri și automobile pentru ca să se isprăvească într-un moment cu toate agitațiile, care ar putea să dureze aiurea cine știe câtă vreme. Am văzut ce poate însemna acolo o demonstrație, cât sunt de superficiale și cât de puțin pot să atingă solidaritatea Statului. Și, în afară de aceasta, trebuie să se gândească cineva și la starea de spirit pe care o aveau oamenii veniți în America. Ei au venit într-un moment de lupte religioase, când Biserica anglicană din Anglia era în luptă cu presbiterianismul și când îi era frică de catolicism: în starea aceasta de exaltare religioasă oamenii au plecat rupându-se din tot ce era trecutul lor englez, golindu-și mintea de orice amintire. Așezându-se pe pământul acesta nou, au clădit ceva care este al tuturor și nu este al nimănui, ceva care se poate schimba în foarte multe feluri și totuși să rămână asemenea cu dânsul.

Prin urmare, acolo eroismul uman se cheltuiește foarte bine în domenii care nu sunt ale ambițiilor vulgare, cum sunt ale noastre din Europa. Îndrăzneala își găsește un câmp de acțiune imens în domeniul descoperirilor, al fructificării acestor descoperiri, așa încât acolo era natural să se întemeieze o republică.

Republica franceză înseamnă biruința unei clase, a clasei burgheze perfect organizate, care-și are legăturile cele mai strânse din fundul Evului Mediu și care evident că nu poate câștiga din prezența unui Suveran, din prezența unei Curți, dintr-o selecțiune care să fie determinată de alte motive de cât jocul capitalului câștigat, păstrat, sporit, reprezentat de clasa pe care se sprijină

republica. De aceia persoanele care-și închipuie că pentru câteva ciocniri în Piața Concordiei se va stabili monarhia în Franța, persoanele acestea n-au perspectiva istorică și simțul care trebuie pentru a deosebi ce este accidental în viața unui popor: un acces de nervozitate sau manifestarea pasională a unei minorități care poate face zgomot, dar nu poate schimba dintr-o zi în alta starea de orânduire a unei societăți. Acolo se poate înțelege această republică. Dacă se gândește cineva la trecutul francez, la viața franceză din acel Ev Mediu, sprijinită pe orașele autonome, care aparțineau aceleiași burghezimi, înțelege că viața aceea nu era decât pregătirea lucrurilor care au ieșit mai târziu din zbuciumul Revoluției celei mari.

Elveția cuprinde un număr de națiuni care trăiesc împreună, numai pentru că forma aceasta de viață comună nu este reprezentată printr-un Suveran, printr-o dinastie, care să însemne hegemonia unora față de ceilalți. Așa a fost de la început: este o confederație și cuvântul acesta de confederație înseamnă la ei cu totul altceva decât ce-și închipuie multă lume care nu știe cum s-a alcătuit Elveția. Este o viață de fapt medievală, o tovărășie între instituții populare, care de la sine s-au apropiat; și mai târziu s-au adăugat și alte cantoane, care nu ar fi putut trăi în tovărășie cu primele decât în această formă.

Prin urmare, republicanii noștri trebuie să consolați: până nu vor fi în stare să creeze condiții asemănătoare condițiilor care în America, în Franța și în Elveția au dat forma de stat republicană, până atunci trebuie să-și îndrepte ambiția în alt domeniu.

Dar, dacă aici, la noi, cum am spus, monarhia este așa de strâns legată de dezvoltarea poporului românesc, trecutul nostru fiind o țară de Domni, de lupte ale acestor Domni și de acțiuni ale acestor Domni, contactul lor cu clasele fundamentale ale poporului românesc este unul de fiecare moment, cum veți vedea îndată, și aceasta constituie caracterul însuși al monarhiei la noi.

Dacă, prin urmare, aici nu se poate face o deosebire între societate, între stat și între așezământul acesta monarhic, interpretarea românească a monarhiei este un lucru, care ar fi bine să se știe ceva mai mult de cum se știe acum.

Fiindcă în secolul al XIX-lea, puțințel și în al XVIII-lea, s-au introdus schimbări contra datinei noastre monarhice. Sub

anumite influențe din Constantinopol, turcești, cu anumite concepții fanariote, care veneau din Imperiul Otoman, care, acesta, era o continuare a Imperiului Bizantin, s-a încercat în secolul al XVIII-lea un fel de bizantinizare a monarhiei noastre vechi.

Aceasta a fost o greșală, dar mai puțin gravă decât aceea la care vin îndată: greșeala de a transforma o monarhie populară, istorică, tradițională, simplă, fără pompă, neîngrădită de privilegii de clasă, neobligată să se închine unora sau altora – înțeleg clase sau așezăminte –, de a o transforma această monarhie având un caracter cu totul particular, cum n-are pereche aiurea – căci nici-o monarhie nu seamănă cu monarhia românească. De a o transforma deodată, pentru că un număr de tineri au fost trimiși în Franța și Germania și au văzut mai ales funcționând biata monarhie franceză care scăpase așa cum scăpase după revoluția de la 1789, monarhia aceasta care a fost rănită pentru totdeauna prin decapitarea lui Ludovic al XVI-lea, care a fost îngrădită în fiecare moment și împiedicată de a face binele pe care-l putea face, prin prezența acelor care făcuseră revoluția franceză, a acelor care-și amintiau de revoluția franceză și a acelor care doreau să învie revoluția franceză. Partidul liberal din Franța, care nu reprezintă altceva decât tradiția revoluției de la 1789 și care nu dorea să aibă un Suveran, acceptând cu greutate Restaurația bourbonă, monarhia cetățenească a lui Ludovic Filip, pentru ca să se plece, cu câtă greutate, durere și umilință, după Imperiul de geniu al lui Napoleon I-iu, Imperiului de parvenitism al lui Napoleon al III-lea, partidul acesta liberal, neputând să distrugă monarhia, a ros-o cât a putut mai mult și a creat forma de monarhie constituțională, care, după dorința acelor care au făcut-o ar fi trebuit să fie la îndemâna jocului partidelor, silită să-și interzică orice inițiativă, să se oprească de la orice acțiune și în fiecare moment să întindă două degete către președintele de Consiliu întrebându-l pe acesta ce permite monarhului să facă.

Când Franța a trecut la forma republicană, în care trăiește și astăzi și care o poate îmbrăca pe dânsa, dar nu ne poate îmbrăca pe noi, atunci în jurul președintelui de Republică s-au grămădit atât de multe obstacole, încât nu este de fericit omul care se ridică la această situație. N-are decât să citească cineva în amintirile

d-lui Poincaré cum, la un anumit moment guvernul fiind un guvern anticlerical, laicisant, fiecare cuvânt din telegrama pe care președintele Republicii trebuia să o trimită Papei a fost cântărit spițerește, observându-se că trebuie să se lase cutare parte și cutare alta, așa încât, tot cântărind și forfecând, telegrama a ajuns să nu mai reprezinte nimic. O spune d. Poincaré, d. Poincaré, care, văzând patria sa în pericol și fiind un om așa de plin de viață, de entusiasm până la zilele așa de înaintate pe care i le-a dat Dumnezeu – Franța, în momentul de față, după ce a isprăvit cu tot tineretul de acolo, care este măcar un tineret real – se îndreaptă către d. Doumergue, dar s-ar fi îndreptat, în lipsa lui, și către acela, tot așa înaintat în vârstă, care a condus cu energie și noroc Franța în război – a voit, ca președinte de republică, să meargă pe front, dar nu i-au dat voie. Dacă se duce pe front, aceasta însemnează că ar putea să câștige popularitate, iar aceasta ar putea să primejduiască interesele republicane. Era și chestiunea cum să se îmbrace atunci când va merge pe front, căci, dacă s-ar îmbrăca într-un fel deosebit, aceasta ar însemna o ușoară îndreptare către monarhie, care poate fi periculoasă pentru republică.

Prin urmare, și noi, prin studenții noștri, prin generația noastră de studenți – și istoria studenților noștri din Apus, din Franța și în special de la Paris n-a fost scrisă până acum deși este extrem de interesantă – am început să dorim republice, crâmpoțind concepția monarhică tradițională.

Eu scriu acum Istoria literaturii românești contemporană, care este dominată în mare parte de oameni care au făcut studii în străinătate, și văd tot mai bine că unii nu seamănă cu alții. Alții erau, astfel, studenții de la 1848, de pe vremea lui Kogălniceanu și altora, generația care a asistat la o revoluție franceză și a tras învățături dintr-însa. Am studiat corespondența studenților de la 1848, extrem de interesantă: toți erau pentru republică, pentru revoluție, înainte de a se începe acolo revoluția. Vedeți, n-a făcut o descoperire chiar așa de mare Caragiale cu „Cuconul Leonida, față de reacțiunea”: au fost „cuconi Leonizi” de aceștia, mai tineri, cu multă vreme înainte de Caragiale și, când s-a văzut că revoluția pariziană de la 1848 are o latură socială – baricade, intervenția armatei din Algeria, focuri de salve, mitraliere și, la capăt, era să răsără Napoleon al III-lea – cum toți aceștia erau fără îndoială

niște oameni teribili, gata să distrugă totul, să întemeieze o societate nouă, numai cât erau și oameni bogați și aveau moșii și, pe lângă aceasta, nu le plăcea să fie deranjați peste măsură: da republică, reforme sociale fundamentale, dar totul fără să se atingă prea mult nervii spectatorilor, și mai ales să nu se întindă dincolo de locul unde s-a produs fenomenul, să nu se atingă moșiile, punga de acasă a lor – toți au plecat înainte de a se desăvârși revoluția.

Pe urmă au venit studenții, mai ales din Germania, de la 1860–1870, generația lui Xenopol, Eminescu, Slavici, oameni care ani întregi de zile s-au gândit cu adâncă seriozitate și cu o probitate fără pereche în istoria pătrunderii ideilor în societatea românească la ce se găsește la baza concepției civilizației și de aceia au putut să transforme cu totul și gândirea și literatura românească. Fără îndoială aceștia au fost cei mai serioși dintre toți studenții români. Pe urmă a apărut și generația mea. Am să tipăresc scrisorile din corespondența mea, firește numai de la cei care au murit, așa încât cei vii nu sunt în pericol de a fi compromiși, am să tipăresc, zic, scrisorile din corespondența mea, pe care o păstrez întreagă, și dintr-însa se va vedea un lucru care mă întristează – și eu nu pot să schimb, nu vreau să schimb ceea ce este, chiar dacă e defavorabil pentru mine și generația mea. Câtă deosebire între gândirea celor de la 1860–'70 și între gândirea noastră, a acelora de la 1890, produs al școlii noastre secundare, sub influența unui spirit junimist, care se oprișe la o îndoială ce se întindea asupra tuturor lucrurilor – bună de glume și mai alese și mai puțin alese, și luând toate lucrurile în ușor! Este un dezastru. Mă bucur foarte mult că unii din colegii mei sunt încă în viață: întâi pentru că sunt în viață și, al doilea, pentru că, dacă s-ar tipări scrisorile lor și s-ar pune alături cu scrisorile lui Xenopol sau Slavici s-ar face constatarea cea mai dureroasă. După generația noastră au mai venit și alte generații, care au luat lucrurile tot mai în ușor, și multe lucruri care sunt solide și serioase în străinătate, le-au prins așa din fugă, foarte puțin solid și adânc nesănătos.

De aici o schimbare în țară a sensului tuturor lucrurilor, lucruri pe care bătrânii, oamenii de la începutul secolului al XIX-lea, cei care au fost superiori generației de la 1848, le înțelegeau altfel. Este o legendă a lui 1848: se crede că anumite idei de libertate,

de naționalitate, de unitate a tuturor românilor au fost puse în circulație întâi la 1848. E absolut fals. A fost o altă generație, de boieri influențați și ei de Franța, mult mai serioși și mai solizi decât tinerii republicii roșii de la 1848, care, aceia, nu se gândeau la niciun fel de republică, ci înțelegeau să întemeieze pe vechile baze istorice o monarhie solidă, cu Domni, indigeni, și nu prea, fiindcă se știa ce poate fi pe tron boierul român care exista atunci, iar acum, din nenorocire, este înlocuit prin rămășițe de ciocoism pe atât de străine de toată viața noastră națională, pe cât de puțin folositoare pentru această viață publică, unde se amestecă, ori de sunt chemați, ori de nu sunt chemați. Dar cu ideile de la '48, instituțiile noastre s-au falsificat, în loc să le înțeleagă cum le înțelegeau boierii de la 1840: un Câmpineanu, care venea din Muntenia, nemulțumit de Alexandru Ghica, și se ducea să propuie unirea principatelor lui Mihai Sturdza din Moldova, care era un creator, un om și jumătate, o minte echilibrată încă și la șaptezeci de ani – am văzut scrisori, iscălite încă după atâția ani de exilare și de înstrăinare tot cu Mihail Voevod, și tratând toate lucrurile actuale cu o competență care nu se putea aștepta de la pribeag și de la un om așa de bătrân. Generația lui Câmpineanu a avut toate ideile de la 1848 și mult mai bine decât oamenii de la 1848. A pus temei pe ideea națională, de unitate românească, și nu pe ideea liberală, a revoluționării, a republicii roșii, în rândul întâi, și numai în rândul al doilea pe ideea unității românești.

Studenții aceștia, cum vă spuneam, au schimbat și sensul monarhiei noastre tradiționale.

Acum vin, după această lungă introducere, la sensul acestei monarhii tradiționale la noi.

Monarhiile din alte părți pot fi de împrumut, răsărind la un anume moment, pentru că în alte țări nu existau de la început monarhia și aceia se transporta deci într-o societate unde nu fusese până atunci. Pentru că sunt monarhii care nu ies din viața însăși a națiunii, care nu corespund cu rosturile acestei națiuni. La noi, din fericire, monarhia nu este așa: ea vine din cea mai îndepărtată amintire, din fondul tradițional cel mai adânc al poporului românesc. Ea nu vine măcar din marginile precise ale existenței unui popor românesc, ci este mai veche de atâta, venind de-a dreptul din Roma cea veche, care a dispărut cu legiunile sale,

cu administratorii săi, dar când dispare o formă solidă, în care societatea a trăit secole întregi, prin care a făcut lucruri mari, a săvârșit și minuni, atunci fără îndoială se duc organele care înfățișează o anumită concepție, care îmbracă o anumită idee, dar ideea aceea rămâne totuși. Chiar dacă nu apare la suprafață, ea așteaptă momentul când vor fi din nou împrejurări favorabile, și, atunci când există astfel de împrejurări favorabile, ideea aceea, care n-a murit, ci a stat numai acoperită cu spuza vremii, de îndată ce vine un vânt care suflă spuza, se aprinde din nou, și scânteie cărbunii cara n-au fost stinși niciodată.

Monarhia face parte din totalitatea lucrurilor prețioase pe care ni le-a lăsat Roma, ca noțiunile de Drept, de orânduială, de lege, de dreptate, care toate acestea vin de la Roma; nu sunt lucruri tracice, geto-dacice, ci se prelungesc de-a dreptul de acolo. Nu există popor care să aibă o formă de instinct mai solidă a acestor lucruri. Din cauza aceasta cine tratează societatea aceasta, pentru un nebun sau doi, ca o masă de oameni bănuiri de intenții criminale și ar vrea să pună o generație întreagă a trece prin nu știu ce filtru polițienesc, aceia nu știu ce e națiunea românească. Națiunea românească nu se ține prin ce-i poruncești, ci prin ceea ce are ea însăși înăuntru. Da, poporul acesta românesc știe aceasta, și, chiar dacă ar voi cineva să ne facă nebuni pe toți, nu ne lăsam; ne dăm la o parte, și nebunul se vede de la sine; căci nu-i nevoie să-i pună în spinare o pancartă: „acesta este un nebun”, îl cunoaștem noi. Cetățeanul lui Caragiale, când îl scuturi, amețește, dar Caragiale n-a cunoscut decât o parte din poporul românesc: poporul românesc adevărat, când îl scuturi, nu amețește, ci amețește mai curând cel care-l scutură.

Între noțiunile fundamentale ale noastre este și noțiunea monarhică. Atunci când omul de la noi spune: împărat, aceasta nu este o vorbă, ci este un gând. Și poți intitula pe stăpânul poporului românesc „stăpân” în sensul vechi roman; eu nu l-am întrebuințat niciodată pentru timpurile noastre – pe cel care cârmuiește, care guvernează, îl poți intitula Domn, și acest cuvânt însemnează un lucru foarte mare: este în el noțiunea guvernării integrale. La Roma, când ziceai imperator, nu era o sărire dincolo de republică, dar când ziceai dominus, atunci numai, aveai noțiunea de imperiu. Prin urmare Domn înseamnă totalitatea puterilor care

se pot găsi în mâna unui cârmuitor de țară. Pe urmă li s-a părut unora că Domn este prea puțin mai ales că toți îi dădeau titlul de prinț, și Rusia a venit cu acel odios titlu pe care îl vedeți din când în când în scrierile unora și altora: hospodar. Două lucruri nu le pot eu suferi: când vorbește cineva de „țerișoarele” noastre dinainte de unire și de „hospodar”, îmi vine să-l strâng de gât. Pentru că sunt epitete defăimătoare; n-au fost „țerișoare”, ci au fost țări solide, și nu era „hospodar”, era Domn deplin. Dar, în ce privește titlul de „prinț”, ce înseamnă „prinț”? „Prinț”, își ziceau, este așa de puțin!, prin urmare trebuie să zicem „Domnitor”. Eu, ori de câte ori îmi trimite cineva un articol pentru revistă cu Domnitor, tai finalul și las „Domn” – cuvântul Domnitor vine din franțuzește: „Prince régnant: e traducerea proastă a lui „régnant”. Pe urmă, toată generația aceasta trăită în străinătate, oamenii de la 1848, adăugându-se pe lângă aceasta și oarecare slăbiciuni ale marelui Suveran care a fost Carol I, care ne cunoștea, dar așa cum poate cunoaște cineva o societate atât de fină și de complicată ca a noastră – este una din societățile cele mai grele de înțeles, din care cauză cea mai mare parte din străinii ce o vizitează, nu înțeleg absolut nimic dintr-însa –, deci, venind Carol I-iu, la vârsta la care a venit, cu ideile din Apusul Europei, în dorința de a lepăda legăturile de vasalitate – însă sunt multe feluri de vasalități și cel mai prost popor este acela care se bucură mai mult când vasalitatea este de fapt mai grea, crezând că a câștigat succese când ele nu înseamnă altceva decât îngreunarea jugului de pe gât și apreciind că un rău este binele lui – Carol I-iu a avut dorința de a avea un Regat român și de a se numi Rege.

Dar Domn este cel puțin cât și Rege, și a păstra titlul de Domn, aceasta nu însemnează a rămânea sub alte popoare care aveau regi. Pentru că trebuia o demonstrație, răposatul Nichita din Muntenegru, cu un Stat cât două județe de la noi, s-a proclamat și el rege, așa încât dorința lui Carol I-iu de a fi mai presus de vecinii săi s-a risipit. De altfel și Milan al Serbiei a fost proclamat rege pe la 1876 încă, sub influența unui rus nebun și fanatic, generalul Cernaiev, dar, în mijlocul primului război, pierdut, n-a putut păstra titlul de rege, ci l-a luat mai târziu. Pe urmă ne-am pomenit cu Țaratul la bulgari. Coroana Bulgariei este o Coroană închisă, imperială, deși traducerea în limba apuseană este regat. Cu ocazia

vizitei atât de simpaticei perechi stăpânitoare din Bulgaria, pe invitații erau cele două Coroane alături: una, Coroana noastră română era deschisă, iar cealaltă, Coroana Bulgariei, închisă, căci e Coroană bizantină.

Vedeți, opera făcută de tineretul crescut la școlile Apusului: în legătură cu ambiția, foarte firească, dar derivând din necunoașterea instituțiilor noastre vechi, a lui Carol I-ii, a stricat vechea noastră tradiție imperială venind din cele mai depărtate timpuri.

Poveștile noastre, când este vorba de un mare stăpânitor, nu pomenesc decât de împărați: Împăratul Roșu și Împăratul Verde. Roșu și verde reprezintă – în paranteză – o influență turaniană; Turanienii numesc colțurile zărilor cu culori, de unde și culorile Bucureștilor (sectorul de verde, sectorul de negru, etc.). Acestea nu sunt decât designații mongolice pentru părți ale orizontului. Când este vorba de Stat în concepția populară, el este o împărăție. Ușile prin care se intră în altar sunt uși împărătești, precum în materie de Domnie, când este vorba de stăpânire, se zice a domni: regele domnește, nu se zice că regele regește și, dacă ar fi împărat, tot nu s-ar zice curent că împăratul împărătește, ci se zice că regele și împăratul domnesc. Și mărul cel mai bun este mărul domnesc din grădina împărătească.

Dar multă vreme ai noștri au avut monarhia în gând, n-au avut-o în realitate. Aceasta este faza cea dintâi: așteptarea monarhiei, dorința de monarhie. Exista această credință că monarhia este absolut necesară, că ea trebuie să vie, și, cum monarhia pe care n-o aveam la noi o vedeam, o respectam, o acceptam de la alții, s-ar putea întreba cineva de ce poporul acesta românesc, care este un popor mândru și înăuntru și în afară, de ce poporul acesta a acceptat în deosebite părți ale teritoriului său, unde a fost stăpânire străină, această stăpânire? Nu din cauza preceptului creștin că stăpânirea este de la Dumnezeu și că, oricum să fie, trebuie s-o primești, ci fiindcă toți împărații aceștia erau socotiți ca un fel neromânesc – deși ar fi fost bine să fie unul românesc – de a îmbrăca noțiunea necesară, indispensabilă, eternă a împărăției. Credeți că, atunci când s-au închinat Domnii noștri către Sultanul din Constantinopole, s-au gândit ei la faptul că este un Sultan? Dar cuvântul de Sultan nu se întâlnește în izvoarele noastre istorice decât foarte târziu! Credeți dvs. că-i interesa pe ai

noștri că Sultanul acesta din Constantinopole este musulman sau aparține rasei turcești? Aceasta le era absolut indiferent. Sultanul din Constantinopol era însă succesorul împăraților bizantini și aceștia erau succesorii împăraților romani de Răsărit. Dar legătura dintre noi și dintre împărăția romană, ajunsă un instinct popular, era așa de strânsă, încât noi am văzut totdeauna pe împăratul roman prin Sultanul otoman, care devenea astfel, în realitatea lui, transparent pentru ochii noștri. De aceea, când se ducea cineva la Constantinopole, zicea că se duce la Cetatea Împărătească, la Țarigrad, căreia îi ziceau și „Constantinie“, dar se pare că acest cuvânt este împrumutat de la turci, fiindcă pe monedele turcești se află numele de Constantinie: i se zicea Constantinopolului și așa când se ducea cineva la Constantinopole, se zicea că se duce la Împărăție, serviciile care se făceau erau servicii către împăratul. Noi îl consideram ca pe un împărat legitim și al nostru. Schimbările acestea de stăpânitori erau interesante pentru cine erau, dar nu pentru sufletul poporului românesc, care el își mângâia amintirea și visele sale în momentul când făcea actul acesta de supunere față de un străin.

Și când o parte din români au ajuns în stăpânirea Casei de Austria, Casa de Austria reprezintă o altă formă a Împărăției. Credința față de împăratul Francisc Iosif, de pildă, care personal impunea așa de puțin, și cine îl vedea primea de obicei același răspuns, care nu era nici măcar un răspuns. Îmi spunea un coleg de la Universitatea din Cernăuți cum a fost primit împreună cu o deputație întreagă de profesori la Viena. A venit împăratul: se așteptau să le spună ceva: el a întrebat: „Dumnealor sunt toți profesori?“ — „Aha!“ și, atunci, a făcut o mișcare din cap la fiecare și i-a dat afară. Prin urmare personal Franz-Joseph nu însemna mare lucru, iar tinerii ghiduși de la studii îi mai dădeau porecla de „Ioșca“, precum i se spunea în Ardeal. Peste banalitatea personajului, care cu vremea a ajuns să fie respectat din cauza vrăstei înaintate și a atâtor nenorociri care căzuseră asupra capului lui, stătea, înainte de toate, faptul că era Împăratul. Dar, când românii au căzut sub Țarul Rusiei, ce idee aveau ei despre Petersburg, despre Suveran și Curte? Pentru dâșii era însă iar Împăratul: cuvântul de Țar nici n-a pătruns în adâncul poporului românesc dintre Prut și Nistru. Și, când a venit Statul românesc –